

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ РЯТУВАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ В КРОС-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуті деякі специфічні проблеми діяльності медиків-рятувальників в різноманітних етнокультурних системах, крос-культурні чинники негативного психологічного впливу на їх професійну діяльність в незнайомому етнокультурному середовищі. Обґрунтовано актуальність розробки заходів з психологічного забезпечення міжнародних рятувальних операцій.

Ключові слова. Психологічне забезпечення, крос-культурні чинники, міжнародна рятувальна операція, етнокультурне середовище.

В статье рассмотрены некоторые специфические проблемы деятельности медиков-спасателей в различных этнокультурных системах, кросс-культурные факторы негативного психологического влияния на их профессиональную деятельность в незнакомой этнокультурной среде. Обоснована актуальность разработки мер по психологическому обеспечению международных спасательных операций.

Ключевые слова. Психологическое обеспечение, кросс-культурные факторы, международная спасательная операция.

The paper discusses some specific problems of the medical-rescue workers in a variety of ethnic and cultural systems, cross-cultural factors of the negative psychological impact on their professional activities in an unfamiliar ethnic and cultural environment. The urgency to develop measures of psychological provision of international relief operations.

Key words. Psychological support, cross-cultural factors, an international rescue operation.

Постановка проблеми. Наукові проблеми, які запропоновані нами для розв'язання в межах даної статті виходять за межі якоїсь однієї психологічної дисципліни, оскільки зачіпають питання психології праці, етнопсихології, культурології, соціальної психології, екстремальної психології, психофізіології та ін. і покликані запропонувати систему заходів з психологічного забезпечення діяльності фахівців екстремальних професій у відмінних умовах етнокультурного соціального середовища.

Тому на наше переконання вбачається важливим узгодження та уточнення термінологічного та семантичного апарату, який ми використаємо при викладенні результатів нашого дослідження з метою вироблення цілісного сприйняття порушеної нами проблеми.

Під поняттям крос-культурних чинників діяльності ми будемо розглядати діяльність фахівців зведених рятувальних загонів у складі міжнародних гуманітарних місій, специфіку їх поведінки відповідно до діяльності в різних етнокультурних середовищах з метою успішного прогнозування майбутньої діяльності.

Таке першочергове визначення проблеми дослідження акцентує нашу увагу на двох основних аспектах: **узагальненню** (опису) та **визначенню особливостей діяльності** (поведінки) фахівців при

виконанні службових обов'язків в умовах різноманітних етнокультур.

Культурна психологія вивчає роль культури в духовному житті людини. Її мета полягає перш за все, є порівняльне вивчення того, як культура і психіка доповнюють одне одного.

Крос-культурна психологія – це наука про подібності та відмінності в індивідуально-психологічному функціонуванні в різних культурних і етнокультурних групах, про взаємостосунки між психологічними і соціокультурними, екологічним і біологічним застосуванням, а також про можливі зміни цих змінних. Крос-культурна психологія концентрується на емпіричному дослідженні представників різноманітних культурних груп, які мають різноманітний досвід, що призводить до передбачуваних і важливих відмінностей у поведінці. У більшості таких досліджень досліджувані групи спілкуються на різних мовах і належать до різних політичних та етнічних систем.

Постановка завдання. Ще у минулому столітті питання поглибленого вивчення особливостей етнокультури різних країн здебільшого турбували мандрівників, дипломатів, політичних діячів, або вимушених мігрантів. Разом з тим стрімкий розвиток технічного прогресу, збільшення швидкостей, зростання транскордонних аспектів надзвичайних ситуацій та

катастроф, загострення і набуття нових масштабних форм міжнародного тероризму, природних та антропогенних катастроф, поширення збройних конфліктів, здебільшого зачіпає інтереси багатьох етнокультур одночасно. Це у свою чергу збільшує вірогідність залучення фахівців до участі у миротворчих місіях з надання гуманітарної допомоги, участі у локалізації збройних конфліктів та ліквідації наслідків великомасштабних катастроф транскордонного значення [6].

Мета дослідження. Вивчити особливості діяльності зведених рятувальних загонів, зокрема медиків – рятувальників Державної служби медицини катастроф (ДСМК) у складі міжнародних гуманітарних місій та рятувальних операцій.

Об'єктом нашого дослідження виступають фахівців зведених рятувальних загонів та державної служби медицини катастроф, які залучаються до виконання завдань у складі міжнародних гуманітарних місій та рятувальних операцій.

Аналіз останніх досліджень. Теоретико-методологічна основа нашого дослідження базується на працях Т.Вільямса, А.Кребера, Д.Мацумото, Д.Брунера, Е.Хатчинса, Р.Шведера, Б.Шора, Д.Верча, Д.Мілера, Э.Солка, М.Коула, та ін. вчених. Серед вітчизняних психологів активно цікавилися дослідженням становлення етнічної психології І.Кон, С.Корольов, С.Лур'є, Л.Оран-Лембрик, М.Пірен, О.Платонов та ін.

Задовго до виникнення наукової етнічної психології люди чи то з практичних міркувань, чи то з природної допитливості помічали, збирали, записували етичні особливості й відмінності у світосприйнятті різних народів, їхніх моральних звичаях, традиціях, звичаях-ритуалах. Під час зустрічі з представниками інших етносів виникла практична потреба в психологічних характеристиках етносів, зумовлена необхідністю налагодження дипломатичних, господарських, військових контактів, гуманітарних місій тощо. У зв'язку з цим вивчення доміант національного характеру різних народів і практичне використання отриманих матеріалів започаткували створення наукових основ етнічної психології. Такі знання дають змогу легше орієнтуватися в навколишньому світі, надійніше та впевненіше почуватися в ньому. Особливо актуально постає зазначене

питання у наш час, особливо для фахівців діяльність яких характеризується екстремальними чинниками. Це в першу чергу моряки, військові, рятувальники, фахівці медицини катастроф. Достатньо навести тільки приклади діяльності дипломатичних місій України з визволення українських заручників (моряків) із полону сомалійський піратів при захваті 25 вересня 2008 року біля узбережжя Сомалі грецького судно «Faina», що перевозило військову техніку, продану Україною Кенії. До складу його екіпажу входили 17 українців, троє росіян і один громадянин Латвії. Аналогічні захвати здійснюються систематично.

Виклад основного матеріалу. За часів незалежності проблеми психологічного забезпечення та психологічного супроводження діяльності фахівців, яким доводиться виконувати завдання за межами території України, більше досліджені у військовій сфері, в питаннях участі українських вояків у Міжнародних миротворчих місіях, яка розпочалася нашою державою після схвалення Постановою Верховною Радою України від 3 липня 1992 року № 2538 – XII рішення «Про участь батальйонів Збройних Сил України в Миротворчих Силах Організації об'єднаних націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії».

Впродовж останніх років Україна є однією з найактивніших держав – учасниць миротворчих операцій, що, безумовно, створює необхідні умови для інтеграції нашої держави в міжнародні структури безпеки, позитивно впливає на військове співробітництво. Досвід, отриманий українськими військовослужбовцями під час участі у миротворчих операціях, сприяє підтриманню боєздатності частин та підрозділів Збройних Сил та є важливим чинником їх професіоналізації. За роки миротворчої діяльності суворо школу набуття бойового досвіду пройшли більше 32 тисяч осіб.

На теперішній час 570 військовослужбовців Збройних сил України перебувають в 11 миротворчих місіях у 9 країнах світу на трьох континентах планети, виконуючи важливі та відповідальні завдання ООН та інших міжнародних організацій. Для виконання цих завдань залучено близько 200 одиниць бойової, транспортної та спеціальної техніки та 14 вертольотів [1].

Аналізуючи стрес – чинники, які впливають на фахівців таких підрозділів слід зазначити, що крім загальних професійних деструкцій, які проявляються у вигляді підвищеної тривоги за якісне виконання поставленого завдання, переживання вимушеної розлуки з рідними, неможливість системного спілкування через певні службові обмеження, тривогу за втрату життя та здоров'я, тощо, також накладаються додаткові негативні емоційні стани, які пов'язані із відмінностями в етнічних культурах місцевого населення, мовного бар'єру, певних розбіжностей в етнічних культурах та традиціях, різниця в кліматичних умовах, постійне очікування небезпеки через внутрішню невпевненість і відчуття перебування не на своїй рідній землі, певне функціональне виснаження організму через адаптацію до нових кліматичних умов, урізноманітнення їжі, зміщення біоритмів через зміну часових поясів, тощо.

Підтвердженням актуальності того, що зазначена проблема потребує більш ґрунтовного вивчення свідчить сумна статистика втрат особового складу. Починаючи з 1992 року під час проходження служби у миротворчих операціях загинуло 46 військовослужбовців Збройних Сил України, з них у місіях ООН – 23 військовослужбовці, у місіях (операціях) НАТО та багатонаціональних сил – 24 військовослужбовці, один зник безвісти та більше 100 отримали поранення [1].

Таким чином, можна зробити висновок, що миротворча діяльність – це перш за все міжнародна політика, яка передбачає високий рівень конкуренції щодо направлення підрозділів у миротворчі місії.

Разом з тим питання іміджу та авторитету нашої держави на міжнародній арені визначається не тільки участю військових формувань у миротворчих місіях. З утворенням у жовтні 1996 року Указом Президента України від 28 жовтня 1996 року №1005 Міністерства надзвичайних ситуацій, наша держава активно залучається до участі у Міжнародних гуманітарних місіях та рятувальних операціях. Тільки за період з 1996 року Україна неодноразово залучалася до надання допомоги іншим державам у ліквідації великомасштабних надзвичайних ситуацій природного, техногенного та воєнного характеру [2].

Фахівці мобільних формувань МНС України протягом останніх років приймали участь у подоланні медико-санітарних наслідків катастрофічної повені (Польща, 1997, Закарпаття, 1998р, 2000 р), потужних землетрусів в центрально-азійському регіоні (Туреччина, 1999р.; Індія, 2001 р.; Іран, 2003-2004рр.; Пакистан, 2005р.), надання медичної допомоги в наслідок військово-політичного конфлікту (Лівія, 2011р.). Тільки за весь період роботи у складі мобільного госпіталю МНС України в осередках потужних землетрусів медиками – рятувальниками було надано медичну допомогу понад 24 тис. постраждалих, з яких більше 3 тис. лікувались стаціонарно. Більш 20% від загальної кількості постраждалих склали діти до 14 років.

За різних обставин фахівців МНС та ДСМК неодноразово залучалися до діяльності в інших гуманітарних місіях, зокрема доставка гуманітарних вантажів до колишньої Югославії, участь у місіях ООН в якості спостерігачів у Грузії, виїзд на надзвичайні ситуації у якості експертів м. Фокусіма (Японія, 2011) тощо [5].

Найближчим часом перспектива збільшення великомасштабних транскордонних катастроф за прогнозами світових наукових кіл та відповідних служб тільки зростатиме, отже актуальність розв'язання проблеми формування зведених аварійно-рятувальних загонів до виконання завдань за призначенням, стає над актуальною.

Відповідно, розв'язання зазначеної проблеми передбачає розробку відповідних специфічних механізмів формування готовності, надійності та живучості таких формувань.

Адже по ступеню виконання завдань у порівнянні з іншими формуваннями, наприклад військовими, останні проходять певний відбір, відповідну спеціальну підготовку до діяльності у відповідній екосистемі, тощо. Що ж до проблеми діяльності фахівців зведених рятувальних загонів, які залучаються до виконання завдань у складі міжнародних рятувальних чи гуманітарних місій, то у більшості випадків ці фахівці зустрічаються вперше біля трапу літака, який транспортуватиме загін до місця призначення, така ситуація обумовлена рядом об'єктивних чинників.

Ніхто заздалегідь не може знати, коли виникнуть ті чи інші природні чи техногенні

катастрофи, які фахівці, і скільки їх необхідно залучити для ліквідації наслідків, а наслідки можуть бути самі різноманітні від реагування на різного роду інфекційні та епідеміологічні ситуації до ліквідації великомасштабних природних та антропогенних катастроф (повені, землетруси, буревії, пожежі, радіаційні інциденти, вибухи на арсеналах зберігання бойових, хімічних, радіаційних припасів і т. ін.)

Дослідження особливостей діяльності фахівців зведених рятувальних загонів ми здійснювали шляхом опитування безпосередніх учасників подій (інтерв'ю, анкетування), аналізу публікацій преси, телевізійних репортажів з місця подій, аналіз документації, державних звітів про виконання завдань у складі міжнародних рятувальних місій, під час підведення підсумків за результатами виконання завдань у складі міжнародних рятувальних операцій, експертних оцінок діяльності фахівців. Також досліджувався актуальний стан фахівців під час безпосереднього виконання завдань (самозвіт, експрес опитування, спостереження, експертна оцінка та оцінка працездатності фахівців за їх прямими та побічними показниками тощо.) [4].

За результатами дослідження встановлено, що виконання завдань медиками-рятувальниками ДСМК в екстремальних умовах виникнення надзвичайних ситуацій з психологічної точки зору характеризуються присутністю і негативним впливом на їх психіку широкого спектру несприятливих, дискомфортних і загрозливих факторів. Спеціалісти, які направляються в зони надзвичайних ситуацій для виконання рятувальних та інших невідкладних робіт, підлягають не тільки фізичній загрозі особистому здоров'ю (життю), але й значному ризику виникнення нервово - психічних розладів, психічних дезадаптацій і стресових станів. Останні нерідко стають причиною зривів у професійній діяльності, зниження працездатності, міжособистих конфліктів, порушень дисципліни, зловживання алкоголем, інших негативних явищ [5].

Сам процес праці в таких умовах характеризується високим нервово-психічним напруженням і мобілізацією вольових зусиль при високому темпі діяльності в умовах дефіциту часу, недопущення виникнення помилкових дій, дефіциті оперативної інформації, за цими ознаками такий тип

діяльності відносять до екстремального з елементами надекстремального (Миронець С.М., 2007) [3].

Темп діяльності персоналу у найбільш складних періодах дій за призначенням може наближатися до граничних можливостей людини. Це потребує більшого напруження уваги, пам'яті, мислення, емоційної стійкості, мобілізації волі і призводить до скорочення психофізіологічних резервів організму людини. Домінуючими є когнітивні, комунікативні та емоційно-вольові якості особистості.

Необхідно враховувати, що досвідчені фахівці – медики, які мають досвід виконання завдань у складі міжнародних рятувальних операцій мають більш широкі можливості для переробки додаткової інформації, чим менш досвідчені, в яких на фоні стресових ситуацій з'являються порушення регуляторних функцій, що може призводити до невпевненості у своїх власних силах, у деяких випадках навіть до помилкових дій. У результаті цих впливів (екстремальні фактори і висока інтенсивність діяльності) можуть настати зрив та загальне зниження стійкості, особливо психічних і психомоторних функцій.

Результати роботи фахівців також залежать від уміння налаштовувати чітку та ефективну взаємодію між собою. Недостатня спрацьованість, злагодженість міжособистісна конфліктність у лікарсько-сестринських рятувальних бригадах призводить не тільки до помилок в діяльності, але й може потягти за собою більш серйозні наслідки, не виключаючи загибелі постраждалих, або самих рятувальників.

Проблема взаємної діяльності у лікарів – рятувальників напряму залежить від їх уміння налагоджувати ефективну вербальну та невербальну комунікацію, іншими словами розуміти один одного без слів, швидко реагувати, не вдаючись в міжособистісні стосунки поза кризовими ситуаціями.

Встановлено, що в основі згуртованості підрозділів лежить психологічна сумісність. Під груповою сумісністю спеціалістів розуміється поєднання таких індивідуальних особливостей, які за своїми соціально-психологічними властивостями та якостями забезпечують максимально можливий результат при мінімальній психологічній вартості діяльності, взаємодіючих людей.

Порушення цих затверджень призводить до підвищення конфліктності, емоційної напруги, роздратованості та інших психічних станів, які, у свою чергу, значно впливають на професійну діяльність. (Т.К. Чмут, 1996; М.І. Пірен, 1997).

Що ж до діяльності фахівців зведених рятувальних загонів, які виконують завдання у складі міжнародних гуманітарних місій, то в цих підрозділах навіть знайомство фахівців інколи відбувається на борту літака, який прямує до пункту надання допомоги з рятування людей та ліквідації наслідків НС. Це зумовлено тим, що біда, особливо природні стихії завжди приходять несподівано, відповідно мають свої особливості і формування команд зведених загонів. Особовий склад таких загонів має свою, відмінну від інших специфіку, яка не може бути відпрацьованою у вигляді якогось сталого алгоритму дій. При їх формуванні враховуються (місцевість, характеристика травм у постраждалого населення, хімічні, біологічні, радіаційні компоненти, характеристика отриманих травм, категорії постраждалих (дорослі, діти, біженці, інфіковані тощо). Також слід враховувати і культуральні, політичні, соціально-економічні особливості території де передбачається виконувати завдання.

Навіть тільки з медичної точки зору проблема залежить від характеристики та типу НС, відповідно формування таких підрозділів здійснюється за вузькопрофільною спеціалізацією фахівців, що й створює низку проблем. Адже інколи висококваліфіковані фахівці неспроможні

виконувати ефективно поставлені завдання через індивідуальну несумісність, суб'єктивне оцінювання себе в ситуації, завищеної Я - концепції, низької індивідуальної культури та багатьох інших чинників, які можуть несподівано проявлятися в екстремальних ситуаціях, особливо коли колектив не пройшов попереднього злагодження. Все це визначає **актуальність проблеми** та спонукає нас до подальшого наукового пошуку щодо її розв'язання.

Висновки. Отже крос-культуральні чинники мають безпосередній вплив на психологічну готовність фахівців зведених рятувальних загонів, що в свою чергу обумовлює актуальність проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності таких підрозділів в умовах етнокультурних особливостей їхньої діяльності та визначається безпосередньо впливом таких умов на характер діяльності.

За таких умов система психологічного забезпечення професійної діяльності медиків-рятувальників, на нашу думку, має бути спрямована на максимальну адаптацію фахівців до умов життєдіяльності та професійного середовища, формування, підтримку та відновлення їх оптимальної працездатності, мати свої завдання, принципи, етапи, методи управління та включати: заходи та засоби, які можуть застосовуватись, як правило до, під час та після виконання завдань у складі міжнародних гуманітарних місій.

Література

1. **Алещенко, В.І.** Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військовослужбовців Збройних Сил України. Монографія / В.І. Алещенко. – Х. : ХУПС, 2008. – 342 с.
2. **Данилюк, І.В.** Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір: Монографія. / І.В. Данилюк. – К. : «САММІТ – КНИГА», 2010 – 432 с.
3. **Миронець, С.М.** Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації. Монографія. / Миронець С.М., Тімченко О.В. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2008. – 232 с.
4. **Миронець, С.М.** та ін. Мобільні формування державної служби медицини катастроф як механізм управління процесом подолання медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій [П. Б. Волянський, С. М. Миронець, А. В. Терент'єва, Г. Г. Рошцін, Ф. М. Новіков, І. І. Назаренко та ін. за заг. ред. проф. С.О. Гур'єва].
5. **Миронець, С.М.** Психолого – культуральні особливості діяльності зведених рятувальних загонів у складі міжнародних гуманітарних місій. Міжнародна науково-практична конференція «Психологічне здоров'я та благополуччя нації: проблеми, реалії і перспективи» [Тези доповідей]. Асоціація психологів Донбасу. – ДНУ, Донецьк. – 25-26. 11. 2011. – С. 19.
6. **Райгородский, Д.Я.** Психология масс. Хрестоматия. / Д.Я. Райгородский редактор – составитель. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ–М», 2006. – 592 с.